

erő az életjelenségek ismeretlen oka, az sem nem lényeg nélküli abstractio, sem nem képtelen végok, sem nem oly állítás melynek a természettudományban számos párja és hasonmása ne volna. Az allegoricus hatalom vagy nagy ur vagy mi, a természetbuvárlat, ha ki akarja küszöbölni a nevért megsemmisíteni az eszméjét az élet erőnek, erre két módja lehet. Vagy minden más erőt nevestől eszméstől kiküszöbölni, kiirt a tudományból, vagy pedig kimutatja, hogy a természetnek többi elismert erejei bárminő combinatióban is életjelenségeket előállítani bírnak. Az első a tudomány e mai napig érvényes szerkezetében lehetetlen; a második feltétel teljesültétől még messze, igen messze vagyunk, miben reményelem, hogy kezdet fog velem a tisztelt sz. is, kinek, valamint a tisztelt hallgatóságnak, mely hosszadalmas érveléseimet kitűző figyelmével kísérte, fejenként minden tagjának életerejét, hogy a természet főura minél tovább és eszökkenetlen tartsa meg, szivemből kívánom.

Brazai.

Sophocles a magyar irodalomban.

(Folytatás.)

Jól fordítani nehéz dolog, nehezebb sok tekintetben mint eredetét írni. Két nyelvet kell ugyanis jól birni s azon felül a tárgyat ismerni.

Költőt szépen és jól fordítani már művészet, mely keveseknek adatott. Költői műfordítást pedig egyedül csak költőtől várhatunk; mert eltekintve a fordítás általános kellékeitől és a verselés technikájától, csak azok tükrözethetik vissza igazán és hűen, tetszően és megkapóan a költő szellemét, kik maguk is költői ihlettel bírnak.

Evvel elérkeztünk a legújabb Sophocles fordítóhoz, Csiky Gergelyhez.

Hogy Csikytől várható műfordítás, az kitűnt már mikor Antigone fordításával fellépett volt 1876-ban.¹⁾ Maga az a körülmény, hogy Csiky fordítását a budapesti nemzeti színházban sikerrel és ismételten lehetett előadni, bizonyosság volt jósága mellett. Részemről ugyanis azt hiszem, hogy sem Guzmics, sem Szűcs, sem Finkei fordítását nem lehetett volna színpadra hozni, mert a közönség sem nem értette, sem nem élvezte volna, s a színészek is alig bírták volna megtanulni. Már pedig egyik legesalhatlanabb criteriuma valamely fordítás si-

¹⁾ A nemzeti színház könyvtára. 99. füzet. Antigone. Sophokles tragédiája. Fordította Csiky Gergely. Budapest (Pfeifer) 1876. 56. lap. Ára 40 kr.

került voltának épen az: vajjon megértik-e az eredetinek ismerete nélkül? és hogyan, fáradsággal-e vagy a nélkül?

Az Antigone színre hozatala pedig valóságos esemény volt Budapesten. Egy pillantás a napi és heti lapok akkori számaiba (melyekről egy következő számban lesz szó), eléggé meggyőző felőle.

Antigonét követte „A trachisi nők“ fordítása¹⁾, ezt pedig az „Oedipus Kolonosban“²⁾, mely szintén előadatott a nemzeti színházban, habár a tárgy természeténél fogva, kevesebb sikerrel.

Ily előzmények után várva vártuk a folytatást, meg lévén győződve felőle hogy Csiky Sophoclese irodalmunkra nézve a szó szoros értelmében nyereség lesz. Épen azért hálára kötelezett a Kisfaludy-Társaság, hogy támogatásával lehetővé tette végre a teljes Sophocles megjelenését, mely diszes kiállításában szép és becses karácsonyi ajándék volt a nemzetnek³⁾.

Felette sajnálom, hogy azok, kik annak idejében az első, jó akaratú és nemes törekvésű, de gyenge kísérletekre dithyrambusokat zengettek, most nem ösmertethetik Csiky fordítását. Ugyan hová helyeznék, miután már az előbbieket Boeckh, Donner, Minckwitz és a többi jelesek nem mellé —, hanem felébe, helyezték? — Talán az eredeti felébe?

Egyébiránt az emberi természet nem változik. A magasztalásokra való hajlam nem veszett ki, s örülhetünk ha nem alapos azok vádja, kik szerint az ma nagyobb mint valaha.

Épen azért vonakodva fogtam ez ismertetés megírásához; és nem tudom, nem lett volna-e jobb elhagynom ép úgy, mint két évvel ezelőtt elhagytam volt az Antigone és Oedipus ismertetését, mikor pedig egyenesen felkértek reá.

Oly ünnepelt férfival szemben, mint Csiky, oly töményezők közt, mint a minők — az egy Imre Sándor kivételével — eddigi ismertetői és soit disant bírálói, bajos dolog a kritikus szerepére vállalkozni!

Mintha hallanám már a „pedans professor“ és a „rideg philologus“ neveket, melyekkel gúnyosan vagy szánakozva fognak lenézni arra a szegény ördögre, ki a szépnek élvezete és méltánylása mellett még rá ér kutatni és kérdezni azt is: melyek

¹⁾ A trachisi nők. Sophokles tragoediája. Az eredeti versmérték szerint fordította dr. Csiky Gergely. (Temesvár) 1876. 66. lap. Ára 70 kr.

²⁾ A nemzeti színház könyvtára. 111. füzet. Oedipus Kolonosban. Sophokles tragoediája. Fordította Csiky Gergely. Budapest (Pfeifer) 1877. 71 lap 40 kr.

³⁾ Sophokles tragoediai fordította Csiky Gergely. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Budapest (Tettyey) 1880. (tulajdonkép 1879. december.) Kettős czim, XVIII. 491 (496) lap. Ára 4 frt.

hiányai Csiky fordításának? nem hamisította-e meg gyakran az eredetit? nem bánt-e el túlmerészen és indokolhatlan v. legalább menthetlen szabadsággal az eredetivel? nem mosta-e el annak igen sok szépségét?

Ámde, épen mert Csiky fordításának lelkeimből örülök, mert várjuk tőle Aeschylust is (jólehet Euripides fordítására hivatottabbnak tartom), mert Csiky — mi ma nap tiszteletre méltó kivétel — bírálóitól tanulni nem restel: bátorokodom fényes oldalainak méltánylása mellett, kifogásaimat az árnyoldalakról is elmondani.

Lehet hogy eljárásom téves, de én minden fordításnál legelőször is azt nézem: érthető-e, élvezhető-e a fordítás magában véve? Olyan fordítástól, melynek nyelve erőszakolt, magyartalan, melyen lépten nyomon megérzik hogy fordítás, hogy másnak eszméit, másnak érzelmeit akarja tolmácsolni: az olyan fordítástól ha egyebet nem, de a „műfordítás,” nevet határozottan megvonom.

Csiky Gergely Sophoclose ez irányban a tűzpróbát fényesen kiállja, sőt — hangsúlyozom — ez irányban páratlan irodalmunkban, ha Aranyinak csak mutatványból ismert Aristophanesétől és Szász Károlynak egyes Horatiusi ódáitól eltekintünk. ¹⁾

Költőről levén szó, másodszer azt nézem: megvan-e a költői szellem, mely az eredetit átlengi? — Csikyt illetőleg a válasz itt is kedvező. A ki Sophocles tragoediáit olvasta — nem betűzte —, élvezte és ismeri, Csiky fordításában azonnal felismeri. Az összbenyomás határozottan kedvező.

Harmadszor kérdem milyen a verselés? Hogy folyékony, azt Csikynél külön kifejezni szükségtelen. Kérdés csak az: szabatos-e mint az eredeti? és hogy bánt el a tagadhatlanul nehéz kardalokkal? — Itt már kezdődnek kifogásaim.

A versek correctnessége ellen ugyanis gyakran vét. Így a) nem lehet szó nélkül hagyni hogy a hatos iambus-verset anynyira jellemző ötödik lábának tisztaságára kevés gondot fordít. E tekintetben különösen kellemetlenül hatnak a filre olyan versek, melyekben költői licentiaival hosszúnak vett szótag esik az ötödik láb arsisára.

Oed. Kir.²⁾ Mért gyűltök össze itt e lépcsők fokain
Im itt látsz minket, minden korból egyaránt
Nagy útra kelni, kor terhelte papokat
Oed. Kol. Hiszen kevés az, a mit kér, de kevesebb

¹⁾ Hogy csak az ó-classica litteraturáról szólok, mindenki gondolhatja.

²⁾ Sehogy sem helyesellhető hogy a vesszorok számozása elmaradt. A példák minden egyes dráma két első lapjáról vannak véve.

- Antig. E helyre, hogy a hirt tőlem halld **egyedül**
Egyik fivérünktől a tisztos temetést
A puszta földön, s teste a rárohanó
Madárseregnek nyujtson édes lakomát
- Elektra. A fulánkszurta Inachos-lány ligete
Mig hát elő nem jó a házból valaki
Hozzánk való hűséged fényes jeleit
Csel által hajtsam végre méltó b~~o~~szumat
A pythiai harezjátékon lezuhant
- Ajas. Régóta mérve friss járású nyomait
Elpusztították egytől **egyig** s leölek
Egy kém is látta őt a síkon **egyedül**
Egyik jel rá vall, majd másokra **akadok**
Azt hitte, véretekbe mártja **kézeit**
- Philokt. Nyögése, ordítása, hogy nem lehetett
Szennyes rongyok száradnak itt a **levegőn**
- Trach. nők. Féjred keresni még sem küldöd **egyikét**.

Minthogy a magyarban nincs megengedve vagy legalább nincs szokásban¹⁾ az iambus lábat irrationalis anapaestusszal v. dactylusszal, avagy tribrachysszal helyettesíteni, a három rövid vagy két rövid és egy hosszú szótagból álló szók nem volnának alkalmazhatók az iambus versben. Elfogadva már most azon szabadságot hogy az első rövid szótagot a költő hosszúnak vegye, mégis tiltakoznunk kell a vers rhythmusa nevében az ellen, hogy ezt általában gyakran és még az ötödik lábban is tehesse.

b) Kevés gondot fordított a versmetszetre.

c) Nem ugyan nagyon nagy, de minden esetre kelleténél nagyobb számmal fordulnak elő az olyan versek, melyek egy-egy bágyadt vagy épen henye egytagu szóval végződnek, mi-lyenek az ige személyragaival ugyis kellőleg jelzett *én, te, ő, mi, ti, űk*, továbbá *az, ez* stb.

d) Nem épen csekély számmal találunk határozottan hibás verseket is, minők péld:

- Oed. Kir. Oh gyermekek, űs Kadmos ifju sarjai
Volnék ha ily esdeklés **nem** indítna meg
Előtt, s Ismenos josló hamvai felett
- Oed. Kol. Világtalan atyádnak mondd, Antigone,
Járatlanságunk biztos kálüzaként
- Antig. A **te** s az **én** átoksujtotta sorsomon
Fogadja **oda** lenn az árnyvilágban **őt**

¹⁾ Fínkei fordításaiban gyakran alkalmazta, a görögöt utánozva, még pedig nem sikertelenül.

- De Polynikest a boldogtalant (v—)
 S nekem, ah! ismételve mondom, nekem is
 És zordon a parancs, s ki ellene szegül
 Ha így van, oh boldogtalan! ugyan mit ér
 Electr. A tájat melyért mindig vágyódott szived
 Isten piacát; Héra híres temploma
 Felkölti a madarak reggeli dalát
 Oh te, szolgák legjobbjá, mint megismerem
 Elmondom hát, mit tartok jónak; te pedig
 Hogy hadsereg és fegyver nélkül, titkosan
 Hallván tehát a jóslat ilyen szózatát
 Azonnal lépj be, tudd meg, mi történik ott
 Hogy megölé Orestest zordon végzete
 A pythiai harczjátékon lezuhant
 Ajas. Mi meg előbb atyám sirját, parancs szerint
 Körül, a tábor legutolsó őrhelyén
 Mert ott benn van a férfiú, és homlokán
 Athena hangja, oh te ki az istenek
 Kerülgetem, Ajast, kit a nagy pajzs fedez
 Ma éjszaka, ha ő volt, a ki ezt tevé
 Tudom, Odysseus; és régóta őrködöm
 S mi vitte e megfoghatatlan tetre őt?
 Harag gyötré Achilles fegyvere miatt
 Philokt. Hol egykor oh Neoptolemos, a hellenek
 Fogsz észre venni, hogy ha még ki nem apadt
 Lépj csendesen előbbre és jelentsd nekem
 Mindaz, mit mondtam, itt van-e, vagy más helyen
 Nézd nem pihen-e álomban fekvő helyén?
 Falevelek vannak megvetve ágy gyanánt
 Trach. n. Házában borzalommal tölte el a nász
 Mert Achelóos folyam volt a vőlegény
 Mert a mióta megölé hős Iphitost
 Ez irást bagya hátra, melyért annyiszor
 Engedj tehát kevés szót szólnom, ha ugyan.
- E példák, melyek mind az egyes drámák két-két első lapjáról vannak véve, eléggé tanusítják hogy a verselés bár folyékony, de nem szabatos, nem gondos. Jó lett volna Sophoclestől tanulni correct verselést! Ámde, úgy látszik, gőzerővel dolgozó korunk a műgondot könnyen felejtí!
- Lássuk most a kardalokat!
 Ismeretes dolog hogy a kardalok művészeti szerkezetét,

1) Nevezetes művek még ez irányban: Mu ff Chr. Die chorische Technik des Sophokles. Halle, 1877. Heuse O. der Chor des Sophokles. Berlin 1877.

tagolását illetőleg a legtekintélyesebb metrikusok lényegesen eltérő nézeteket vitatnak. Egy tekintet a különböző kiadások metrum-schemáira avagy Hermann G., Schmidt J. H. Henrik, Westphal, Brambach, Christ és mások metrikáira, mindenkit meggyőző felőle. Sokkal kevesebb biztosat tudunk a régiek zenéjéről és sokkal kevésbé ismeretes előttünk a dal, zene és táncmozdulatok harmoniája e kordalokban, hogysem biztos kiállításunk lehetne az ezekből folyó kérdések tisztázására.) Ily körülmények közt kétszeres kötelességünk szorosán ragaszkodni legalább a biztoshoz.

Egyik ilyen biztos kalauzunk a verssorok prosodiai hangoztatásából kivethető rhythmus. Másik a versszakok és ellenversszakok egyezése.

E kettőnek szemmeltartását meg kell követelnünk a műfordítótól. Csiky — ha jól vettük ki — a Schneidewin-Nauck-féle kiadás végén található metrum-schemákat követte, de a fennemlített két dolgot nem tartotta elég szorosán szem előtt.

Nem ösmerhetem el helyesnek péld. Oedipus Király parodosából a következő verseket (152 és 160 — + 0 — 0 + 0 —):

Kincses Pythō felől hozál.

Ev. S hozzád, honvédő Artemis

mint a melyeknek rhythmusa nem megfelelő.

Még kevesebbé talál 154-hez a 162 vers (— + 0 0 — 0 0 — —)

Oh gyógyító delosi Paeon

Ev. S te messzelövő nagy Apollo.

Ki fog ugyanazon rhythmusra ösmerni ezekben (167—8, 178—9)?

Jaj nekem, ah! számtalan nyomor

Gyötri szívemet; a nép beteg,

Ev. Pusztul a nép, számlálhatatlanul:

Elhagyatva fedik a föld színét

Vagy ezekben (177 és 188):

Isten sötét honába

Ev. Zeus aranyos leánya.

Nézzük az Antigone parodosát! Akár hogy osszuk fel vagy elemezzük a glyconeusokat, a jellegzetes bennök mindig a choriambus (mások szerint dactylus a következő troch. hosszú szótagával) marad. Ezt a fordítónak is pontosan meg kell tartani. Még is mindjárt úgy az első versszak mint az első ellenversszak második sorában a choriambus a vers közepéről annak végére van tolva:

Fényes nap, ragyogó világ!

Melynél szebb nem hinte sugárt

Theba hét kapujára még.

Ev. Fen röpkedve az ormokon
Gyilkos dárdák ezreivel,
Körben leste a hét kaput.

Önmagokban véve igen zengzetes versek, de az eredetivel összehasonlítva idegen rhythmust tüntetnek fel.

Még súlyosabb kifogás alá esnek a következő sorok, melyeket nemcsak rhythmusukból forgatott ki, hanem még önkényesen el is darabolt.

Mosolyogsz végre az ég boltján

Hajnalfényt keltve ránk,

S közelepsz megtörve a Dirke tükrén.

Ev. S futott még mielőtt vérünk'

Lakomára vehetné mohón

És lángba boritná tornyunk'

Nem lehetünk egészen megelégedve az anapaestusokkal sem, mert a)

Vijjogva, miként keselyű, hasította

A levegőt

nem illik bele a systemába, tekintve az ellenversszakét, és mert b) trochaeus nincs megengedve anapaestus helyett:

Sörény borította sisakja.

Sem időnk, sem terünk valamennyi kardalt elemezni, az eddigiek is elégségesek annak bobizonyítására, hogy Csiky a kardalok művészeti szerkezetének visszatükröztetésére nem fordított annyi gondot, mennyit megérdemelnek, s hogy gyakran épen a legjellegzetesebb rhythmusokon tesz változtatást, holott kissé több műgonddal elkerülhette volna.

Meg kell azonban jegyeznem, hogy a kardalok fordítása Csikynél metrikai tekintetben még így is sikerültebb mint az előbbi fordítóknál, mert egészben véve sokkal zengzetesebb és folyékonyabb.

Ideje azonban, hogy a tulajdonképi fordításról szóljak!

(Folytatjuk.)

Szamosi János.

Adalék a római rabszolgaság ismeretéhez.

Dr. Farkas Lajostól.

II.

A rabszolgaság a római jogban.

17. Értekezésem első részében azt bizonyítottam, hogy a rabszolgaság a rómaiaknál eredetileg jogi alkotás. Ennél fogva